

Het grensgebied tussen de literatuur en de documentaire

Carmen Van den Bergh, Sarah Bonciarelli & Anne Reverseau (eds.), *Literature as document. Generic boundaries in 1930's Western Literature*. Textxet. Studies in comparative literature, volume 90. Leiden/Boston: Brill/Rodopi, 2019. 204 pp.

De verhouding tussen fictie en werkelijkheid wordt door schrijvers en wetenschappers voortdurend onderzocht, bediscussieerd en op de proef gesteld. In sommige periodes treedt de interactie tussen beide meer op de voorgrond dan in andere. Dat geldt bijvoorbeeld voor de eerste decennia van de twintigste eeuw, waarin literaire werken nadrukkelijk in dialoog gaan met documenten uit andere genres: met oorlogsdagboeken bijvoorbeeld, en met kranten of archiefmateriaal. De literatuur raakt daardoor in die tijd niet alleen sterk verweven met de disciplines van de geschiedschrijving, de biografie of de journalistiek, zoals blijkt uit het werk van Erich Maria Remarque of George Orwell. Ook niet-tekstuele documenten komen veel prominenter naar voren dan eerder het geval was: Bertolt Brecht en Alfred Döblin spelen in hun literaire werk met genres als fotografie en film, de laatste deed dat bijvoorbeeld in zijn bekende werk *Berlin Alexanderplatz* (1929), waaraan in de voorliggende bundel een hoofdstuk gewijd is. De literatuur uit de periode van de avant-garde en het modernisme is dan ook bekend geworden vanwege de veelgebruikte montage- en collagetechnieken en de typografische experimenten.

De bundel *Literature as document* verscheen in 2019 en is een weerslag van een internationaal congres dat in 2012 plaatsvond aan de KU Leuven, waarbij ook een tentoonstelling werd ingericht over visuele cultuur in de jaren 1930. Deze twee activiteiten vormden tevens het startpunt van een vijfjarig onderzoeksproject, dat met de publicatie van deze bundel is afgesloten. De bundel bestaat uit een paar inleidende en conceptualiserende hoofdstukken en vervolgens acht gevalstudies, waarin de auteurs de relatie onderzoeken tussen één of meerdere literaire werken en de 'documenten' die de schrijvers van het bestudeerde werk hebben geïnspireerd. De literaire tekst geldt hierbij dus tel-

kens als uitgangspunt, methodologisch richt deze bundel zich overwegend op tekstanalyse, waarbij de auteurs op zoek gaan naar intertekstuele en intermediale verbanden.

Het begrip 'document' wordt in deze bundel zeer ruim opgevat en kan op van alles betrekking hebben, zelfs op geluiden ('soundscapes', p. 45) en personages ('characters as social documents', p. 54). Die brede scope vraagt wel om de nodige theoretische reflectie en inkadering. In de inleiding onderzoeken de auteurs Carmen Van den Bergh, Sarah Bonciarelli en Anne Reverseau welke mogelijke relaties teksten en documenten met elkaar aangaan en verkennen ze het grensgebied tussen literatuur en de documentaire. Literaire teksten gelden als historische bron, schrijven ze, maar tegelijkertijd vormen fictie en werkelijkheid elkaars tegengestelde. Dat spanningsveld vormt de leidraad van de bundel. De interessante bijdrage van Remo Ceserani ('The difference between "Document" and "Monument"') behandelt vervolgens de historische verhouding tussen de begrippen 'document' en 'monument'. Aan de hand van teksten van onder anderen Hippolyte Taine, Michel Foucault, René Wellek, Pierre Bourdieu en ook hedendaagse onderzoekers als Raffaele Donnarumma onderzoekt hij hoe de relatie tussen fictie en werkelijkheid zich in de ogen van filosofen, historici en literatuurwetenschappers ontwikkeld heeft. Ceserani stelt vast dat er in de twintigste eeuw – om met de Franse historicus Jacques Le Goff te spreken – een 'documentarian revolution' (p. 16) heeft plaatsgevonden, die ervoor zorgde dat non-fictie de voorkeur kreeg boven werken die aan de verbeelding waren ontsproten. Paradoxaal genoeg hebben de canoniseringsprocessen die in de negentiende eeuw waren ingezet, hieraan bijgedragen. Door constant nieuwe lijstjes te maken van (literair) erfgoed, heeft de canon gaandeweg zijn univer-

sele waarde verloren. Dit werkte het onderscheid tussen documenten en fictie, tussen werkelijkheid en verbeelding in de hand. Tegelijkertijd kan waarheidsvinding niet alleen leunen op documenten, al zijn het er honderden, zo schrijft Ceserani, want daar zijn toch altijd zowel historische bronnen als interpreters voor nodig. Zo houden literaire teksten en documenten elkaar voortdurend in een ijzeren greep, laat zijn hoofdstuk zien.

Verrassend is de bijdrage van Gunther Martens en Thijs Festjens, die de 'acoustic turn' als uitgangspunt nemen voor hun onderzoek. Ook al zijn geluiden veel minder goed gedocumenteerd in de geschiedenis, dat betekent niet dat ze in de literatuur niet terug te vinden zijn, zo schrijven de onderzoekers. De 'acoustic turn' had betrekking op het verwerken van (uitgeschreven) geluidseffecten in romans en was erop gericht een meer waarheidsgetrouwe weergave van de werkelijkheid te kunnen geven. Op basis van twee teksten van Ernst Jünger (*Storm of steel*, 1920) en Irmgard Keun (*The artificial silk girl*, 1932) laten Martens en Festjens zien dat de auteurs het gebruik van akoestische en literaire strategieën in hun werk combineren. In het geval van Ernst Jünger gaat het over geluiden die tijdens de Eerste Wereldoorlog te horen waren op het slagveld, waarbij tussen de regels doorlopend het besef meespeelt dat het hebben van een goed gehoor een kwestie was van leven of dood.

Geeft Jüngers roman een 'soundscape' van oorlog, Keuns roman geeft die van de metropool Berlijn. Dit werk is volgens de onderzoekers 'a vivid archive of anything to be heard and seen at the time' en wordt dan ook gezien als een voorbode van de Duitse popliteratuur van de jaren 1960 en 1990.

Deze bundel lijkt op het eerste gezicht een vrijblijvend samenraapsel van bijdragen over de Westerse literatuur uit de jaren 1920 en 1930, maar dat is zeker niet het geval. Doordat alle auteurs in deze bundel een vergelijkbare methodologie hanteren, namelijk tekstanalyse, krijgt de lezer gaandeweg oog voor allerlei dwarsverbanden tussen literaire teksten en documenten die eerder verborgen bleven. Het zijn allemaal doorwrochte, intelligent geschreven studies die het spectrum van onderzoek over deze periode op een zinvolle wijze verbreden en verdiepen door aandacht te besteden aan de verhouding tussen fictie en werkelijkheid. De studies werpen bovendien een nieuwe blik op de periode van het modernisme, omdat de gekende technieken van collage en montage in deze bundel ook met andere informatiedragers dan tekst worden verbonden, zoals met beeld en geluid. De grootste winst van deze bundel is wel dat deze verrassende invalshoeken aanzetten tot het lezen en herlezen van de besproken werken.

Janneke Weijermars